

ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Mikis Θεοδωράκης

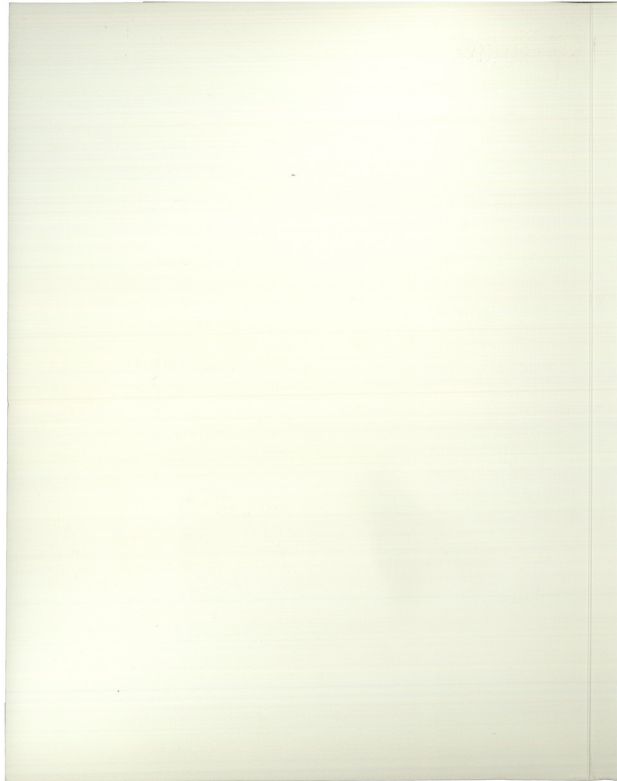
Ο άνθρωπος, ο δημιουργός
ο μουσικός, ο πολιτικός
ο Κρητικός και ο Δικουμενικός

INTERNATIONAL CONFERENCE

Mikis Theodorakis

Man, Artist, Musician, Politician;
Native of Crete and Citizen of the World

Λίζυ Τσιριμώκου

1

Με τη λύρα και με το λόγο: αυτοβιογραφική διφωνία

Σημειωμένες χρονολογίες σε βιβλία βιβλιοθήκης πολυσύγχρονης...

Μανόλης Αναγνωστάτης, *Εποχές 2*

Ο μυθικός λυράρης Θεοδορομανόλης, οι αναρίθμητοι Θεοδωράκηδες-Θεριανοί, ο παππούς Μιχαήλ Θεοδωράκης που εγκαταστάθηκε στο Γαλατά λόγω του γάμου του με τη γιαγιά Αικατερίνη Στυριδάκη, ο πατέρας Γιώργος και η μητέρα Ασπασία Πουλάκη (που γλίκανε με το αίμα της Ιωνίας την αφάδα του θυμωμένου κρητικού αίματος), ο Γιαννάκης, ο μικρός αδελφός, ο θεός Πέτρος, ο αδελφός του πατέρα, ο παππούς Γιάννης Πουλάκης και η γιαγιά Σταματία, ο θεός Αντώνης, αδελφός της μητέρας (εκείνος που ονομάτισε, επί το κομψότερον, Μίκη τον Μιχαλάκη, προς κακοφανισμό του Κρητίκαρου παππού Μιχαήλ): είναι ο γενεαλογικός κόλπος, το οικογενειακό κουκούλι που θα περιβάλλει τρυφερά τον Μίκη, οι αρχαγγελικές φτερούγες που θα ισκιώνουν στοργικά το δρόμο του, εστία και λιμάνι του, οι ήρωες του *οικογενειακού μυθιστορήματος* μέσα στο οποίο ζει κάθε παιδί προσπαθώντας να γνωρίσει τον κόσμο γύρω του, να ξεκλειδώσει τα μυστικά των ενηλίκων, να γίνει μεγάλος. Ο Μίκης, ένεκα των πολλών αλλόγυρων της οικογένειας ανά την επικράτεια (Χίος, Μυτιλήνη, Σύρος, Γιάννενα, Αργοστόλι, Πάτρα, Πύργος, Τρίπολη), αλλάζοντας συνεχώς περιβάλλον, σχολεία, παρέες, δυσκολεύεται να ριζώσει κάπου, είναι ο ξένος, ο παράταιρος που έρχεται πάντα από αλλού, και αυτό τον δένει ακόμη περισσότερο με τους δικούς του, με τη δίκλινη οικογενειακή παράδοση: μικρασιάτικη και κρητική¹. Από την άλλη, τούτες οι συχνές

¹ «Ο άνθρωπος είναι αυτό που ζει και αυτό που σκέφτεται. Ο άνθρωπος είναι οι άλλοι που συναντά και τα βιβλία που διαβάζει. Ο πατριωτισμός μου ειδικά ήταν ο πατέρας και η μάνα μου. Είχα από τη δεύτερη μια χαμένη πατρίδα, που δεν επρόκειτο ποτέ να τη γνωρίσω. Κι από τον πρώτο, δυο πατρίδες; μια μυθική, την Κρήτη. Και μια πραγματική, την Ελλάδα. Η Ελλάδα των σχολείων ήταν για να την κλάις. Της επασχίας ήταν να τη λυπάσαι. Και της εξουσίας ήταν να την τρέμεις. Ποιά να διαλέξω; Η πατρίδα της μικρής μας πόλης, με τα παιδιά της συνοικίας, είχε πρόσωπο στην ασχή εχθρικό, άγριο και μένα με φόβιζε. Μόλις ημερευε με το χρόνο, τότε αλλάζαμε πόλη και πάλι από την ασχή. Στο τέλος συνήθισα. Η πατρίδα μου ήταν το σπίτι μου. Οι δικοί μου». Μ. Θεοδωράκης, *Οι δρόμοι του Αρχάγγελου*, τόμ. 1, Κέδρος, 1986, σελ. 136.

μετακινήσεις γράφουν αναγκαστικά στον σκληρό δίσκο της μνήμης τοπία, θάλασσες και βουνά, πόλεις μικρές και μεγάλες², νέα ηχοχρώματα και ακούσματα που συμπληρώνουν την οικεία, πατροπαράδοτη μουσική περιουσία: τα κοιτάσματα πληθαίνουν και, στα εφηβικά χρόνια, πλάι στο καταφύγιο της μουσικής έρχεται να προστεθεί το καταφύγιο της ποίησης. Ο νεαρός Μίκης, παλαμιολάτρης και σολωμολάτρης, συνταιριάζει τις δύο τέχνες και προδιαγράφει τις βασικές συντεταγμένες του μέλλοντός του.

Φτάνει στην Αθήνα (1943) για μουσικές σπουδές, μπολιασμένος ήδη, όπως οι περισσότεροι νεολαίοι της εποχής, με το μικρόβιο της πολιτικής ανησυχίας: νέοι δρόμοι, νέες προκλήσεις και αγώνες, στους οποίους θα αφιερωθεί με το απόλυτο πάθος μιας νιότης που «γύρευε ένα τίποτα για να πιστέψει πολύ και να πεθάνει». Στη Νέα Σμύρνη, το σπίτι των συγγενών Πουλάκηδων, όπου εγκαθίσταται, γειτονεύει με το σπίτι των Αλτινόγλου, το σπίτι με τις τρεις αδελφές εκ των οποίων η μικρότερη, η Μυρτώ, θα γίνει το αστέρι της ζωής του: οι ρίζες της Κρήτης ξανασιμίζουν με τις ρίζες της Ιωνίας. Έρωτας και πόλεμος, έρωτας και εξορίες, έρωτας και μουσική. Εφεξής, θα πρέπει να μιλάμε για τον Μίκη σε δικό αριθμό, μια και η Μυρτώ γίνεται το άλλο μισό του εαυτού του.

Οι δρόμοι του Αρχάγγελου γράφονται στη δεκαετία 1985-1995. Ο Μίκης αυτοβιογραφούμενος ανιστορεί τα πως, τα πότε και τα γιατί της μουσικής του, που είναι η μεταγραφή της ίδιας του της ζωή, της προσωπικής αλλά συνάμα και συλλογικής, εφόσον έβλεπε μέσα της χιλιάδες όνειρα, προσδοκίες, αιτήματα αισθητικής, ηθικής και πολιτικής αλλαγής. Η προσωπική μυθολογία διευρύνεται, πολλαπλασιάζεται, διασταυρώνεται με μύριους μικρούς και μεγάλους μύθους σε μια χεμαρρώδη αφήγηση, με μεγάλες προδρομες και ανάδρομες παρενθέσεις, με ονειρικές διαφυγές και απότομες προσγειώσεις. Μια συμβολική χειραψία με την Ιστορία και μια ιδιότυπη «αναζήτηση του χαμένου χρόνου», του παρελθόντος που ανανοηματοδοτείται τώρα, στην ωριμότητα,

² «Η Πάτρα ήταν η πόλη. Και η πόλη αναπνέει, κοιμάται, ξυπνά, βάζει παλτό, κρατά ομπρέλα, και το καλοκαίρι γδύνεται πλάι στη θάλασσα. Ήταν Ιούνιος του 37, έκανε ζέστη και ο κόσμος τα βράδια σεργιάνιζε στους παραλιακούς δρόμους. Στην κεντρική προβλήτα, που κατέληγε σε μια στερογγυλή μικρή πλατεία, στο μέσον του λιμανιού, στο κέντρο της, ήταν ο φάρος, και γύρω γύρω από τη βάση του, ζαχαροπλαστείο. Όταν καθόσουν εκεί, δυο βήματα από μέσα, γλιστρούσαν αργά τα επιβατικά πλοία και μπορούσες να δεις ως και τους επιβάτες στις καμπίνες τους», αναθίματα ο Μίκης, *αντ.*, σελ. 72. Οι περιγραφές του για τις πόλεις όπου έζησε

όταν εκ των υστέρων τα χάσματα και τα αποσπάσματα μοιάζουν να βρίσκουν μια συνοχή, ένα συνδετικό κόκκινο νήμα, δίχως βέβαια να αναφέρεται εντελώς η λογική του παραλόγου που σφράγισε ανεξίτηλα την ιστορική γενιά του Μίχη και τη λεγόμενη εαμογενή αριστερά.

Παραδοσιακά, το αυτοβιογραφικό σύμβολο, η σύμβαση που κυρώνει τη σχέση του συγγραφέα και του αποδέκτη μιας αυτοβιογραφίας, εκκινεί από τη βούληση του ενήλικου να διαφωτίσει την πορεία μιας ζωής, από την αφετηρία έως την κατάληξή της, τη στιγμή δηλαδή που αποφασίζει να επιχειρήσει αυτό το ταξίδι μέσα στο χρόνο κόντρα στη λήθη. Εκ των πραγμάτων, ο αυτοβιογραφούμενος εισάγει μια αιτιώδη δυναμική στην αφήγησή του έτσι ώστε να συντελείται η εσωτερική μετάβαση, το αναγκαίο πέρασμα από το εγώ στο εγώ, εφόσον ο εαυτός είναι πάντα πληθυντικός. Αυτή η αναζήτηση, λοιπόν, προϋποθέτει μια ικανότητα αποστασιοποίησης, μια ρήξη με την αυτάρκεια ενός μονολιδικού εγώ. Ο αυτοβιογραφισμός είναι αδιαχώριστος από μια ποιητική της απόκλισης: ο ατομικός καθρέφτης σπάει και παράγει μύρια κάτοπτρα. Το εγώ, μετά την απαραίτητη σχέση, προχωρεί διαιρεμένο, διχασμένο, σχεδόν ξένος παρατηρητής των βιωμάτων του. Αυτή η αίσθηση καταγράφεται πλειστάκις στους *Δρόμους του Αρχάγγελου*: «Πιο πίσω όμως από τα φυσικά μου μάτια, λες και υπήρχαν ένα ζευγάρι ιδεατοί οφθαλμοί, με τους οποίους μπορούσα να είμαι κάθε στιγμή θεατής του εαυτού μου. Αυτή η αποστασιοποίηση με έσωσε»³. Οι ενφορικές ή οι τραυματικές στιγμές, τα απειράριθμα βιογραφήματα, σκόρπιες μικρο-αφηγήσεις, εντάσσονται σε ένα πλαίσιο όπου η ρήξη και η συνέχεια εναλλάσσονται αδιαλείπτως. Το αυτοβιογραφικό κείμενο είναι μια κιβωτός η οποία κατοικείται από πολλά εγώ και διαβρώνεται από το πέρασμα του χρόνου. Φιλοξενώντας ποικίλους εαυτούς, η *αυτογραφία* συγκροτεί ένα χώρο μεικτό, πολλαπλής χρήσεως, όπου το εγώ δεν παύει να διαβάζει την ιστορία του και ο «άλλος», το έτερο εγώ, δεν παύει να γράφει την ιστορία του, σε αλληπάλληλες εγγραφές. Γίνομαι η κατοικία του άλλου και συνάμα φιλοξενούμαι στην κατοικία του άλλου, σε ένα παιχνίδι συνενοχής και συμμετοχικής διαδικασίας.

(ιδίως για το Αργοστόλι, τα Γιάννενα και την Τρίπολη) αποτελούν πολύτιμο υλικό για μια «λογοτεχνία της πόλης».

³ Αυτ., σελ. 239. Πβλ. επίσης ενδεικτικά: «Πραγματικά, εκείνη την ώρα ησθε και κάθισε ο «άλλος» απέναντί μου και είπε: "τί θέλουμε εμείς εδώ; Δεν είναι σοβαρή αυτή η κατάσταση". [...] Αυτήν την απόσταση από τον εαυτό μου θα την είχα πάντα. [...] Έτσι, τα γεγονότα που σας αφηγήθηκα και όσα θα σας αφηγηθώ, τα έζηρα σαν ένας ξένος, ένας τρίτος, ένας παρατηρητής». αυτ., σελ. 138.

Ο γλωσσός παράδεισος των παιδικών χρόνων είναι οι πρώτες σκαλωσιές που θα στηρίξουν την ενήλικη ζωή· γι' αυτό όλες οι αυτοβιογραφίες, όπως άλλωστε και οι βιογραφίες, προμηδοτούν αυτή τη φάση της διαμόρφωσης και τη θεωρούν προνομιακό στάδιο παρατήρησης, ανεξάντλητη πηγή επεισοδίων, ιστοριών, ενδείξεων που προδιαγράφουν τις κατοπινές εξελίξεις. Τα παιδικά χρόνια και η εφηβεία είναι σαν το κουτί με τον διπλό πάτο των ταχυδακτυλουργών: ο συγγραφέας αντλεί από εκεί σωρεία αναμνήσεων, και κάθεμιά συνέχει δέσμη άλλων, το όργιο της μνήμης συνθέτει ένα αυτοβιογραφικό παλίμψηστο που επιβεβαιώνει με έμφαση πως εκεί, τότε, κάτι ετοιμαζόταν, μια χρυσαλλίδα σχημάτιζε τα φτερά της. Οι δρόμοι του Αρχάγγελου επιμένουν ιδιαίτερα στα χρόνια τα παιδικά και της εφηβείας, χρόνια εν πολλοίς αυτοδίδακτα, όπου ο Μίκης μετέτρεπε στρατηγικά τα τραύματα και τις αδυναμίες του σε αμυντικά όπλα και χρήσιμα εργαλεία. Συνεπαρμένος παιδιόθεν από τη μουσική αρμονία, της αφιερώθηκε άνευ όρων και ορίων, υπερνικώντας το ένα μετά το άλλο τα εμπόδια που τον χώριζαν από αυτό τον απόλυτο έρωτα. Μουσική και ποίηση εξ απαλών ονύχων διαμορφώνουν τον κόσμο του, το μικρό του βασίλειο. Το πρώτο του μουσικό διαμρόδιον χρονολογείται ήδη από το 1937. Την επόμενη χρονιά μελοποιεί μανιωδώς Δροσίνη και Βαλαωρίτη και Παλαμά και έκτοτε δεν θα πάψει να αναζητεί στίχους που να ερεθίζουν το μουσικό του αυτί. Στον Παλαμά και τον Σολωμό θα σταθμεύσει επί μακρόν. Η ποίηση του Ρίτσου θα τον γοητεύσει έφηβο ακόμη στην Τρίπολη, μέλος μιας παρέας «φανατικής για γράμματα» που διάβαζε βουλμικά λογοτεχνία και διακονούσε με κάθε τρόπο την τέχνη, στη θεωρία και στην πράξη. Ωστε δεν είναι με τον «Επιτάφιο» το 1958 που εγκαινιάζεται το πάντρεμα της ποίησης με τη μουσική και θα κορυφωθεί με τη μελοποίηση του Ελύτη, του Σεφέρη, του Σικελιανού, του Κάλβου, του Αναγνωστάκη κ.ά. αργότερα. Απλώς, από το 1943, οπότε αρχίζει να φοιτά στο Ωδείο Αθηνών, βάζει σε κάποια πειθαρχία το άμετρο πάθος του, βελτιώνει τις τεχνικές του γνώσεις, διευρύνει τη μουσική του παιδεία, ολοκληρώνει τη θεωρητική του κατάρτιση, μνείαι στις μεθόδους του επαγγελματισμού.

Τα χρόνια είναι δίσεκτα, σκληρά, η νιότη ατίθαση, η πολιτικοποίηση σχεδόν επιβεβλημένη για όποιον έχει στοιχειώδη εναισθησία και ανησυχίες για το παρόν και το μέλλον. Ο Μίκης, δοσμένος στους κοινωνικούς αγώνες, δεν παύει να αγωνίζεται και με τη λύρα, μεταγράφοντας τα οράματά του σε

τραγούδια, χορωδιακά, μουσική δωματίου, συμφωνικά έργα, ορατόρια επικής πνοής, ενώ παράλληλα ο έρωτας για τη Μυρτώ τον οδηγεί σε λυρικά και ονειρικά μονοπάτια⁴. Έχει ενδιαφέρον να παρακολουθήσει κανείς εφεξής στους *Δρόμους του Αρχάγγελου* αυτή τη διχλωτή κίνηση ανάμεσα στην πολιτική και στη μουσική στράτευση: είναι σαν τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Η μουσική εμπνέεται από τις πολιτικές συγκυρίες, τον κοινωνικό αναβρασμό, φιλοδοξεί να λειτουργήσει ως μοχλός στην πολιτιστική αναβάθμιση του τόπου, χωρίς να σταματήσει ποτέ να αρδεύεται από τα νάματα ενός ηγαίου λυρισμού, ενώ, από την άλλη, ο χώρος του πολιτικού ανανεώνεται με έναν αέρα φαντασίας, αυθορμησίας, τόλμης, κοίμη και αίρεσης, ένα δυναμισμό που θα κινήσει ηλεκτροφόρα τους «Λαμπράκηδες». Το ένα ρεύμα τροφοδοτούσε το άλλο: ο μουσικός ολοκλήρωνε τον πολίτη, ο πολίτης εμπνύχωνε τον μουσικό.

Και ο άνθρωπος Μίκης; Ο γιος του Γιώργου και της Ασπασίας, ο αδελφός του Γιάννη, ο Μίκης της Μυρτώ, ο πατέρας της Μαργαρίτας και του Γιώργου; Αυτός ο Μίκης, όπως πολλοί της γενιάς του, ταλαιπωρήθηκε άγρια, παραθέρισε κάμποσο σε νησιά εξορίας, δοκίμασε τα όρια της ψυχικής και σωματικής του υγείας, έχασε χρόνια δημιουργίας από δεξιόστροφες και αριστερόστροφες στενοκεφαλίες, χτυποκάρδιζε τους δικούς του ανθρώπους. Οι τρεις τελευταίοι τόμοι των *Δρόμων του Αρχάγγελου* τα ανιστορούν γλαφυρά όλα τούτα: Τον «Εφιάλη» στη Μαιζονήσο (3ος τόμος, 1987), την αργή ανάρρωση στον Γαλατά, στην Κρήτη το 1949 («Θεριανός», 4ος τόμος, 1988), «Το τέλος των μύθων» (5ος τόμος, 1995). Αυτός ο «ανθρώπινος» Μίκης, λοιπόν, ένας άνθρωπος-αφήγηση, τόσο στον προφορικό όσο και στον γραπτό του λόγο, φιλοτεχνεί έξοχα σε μερικές σελίδες τα πορτρέτα των πεφιλημένων του, χωρίς να θελήσει να κρύψει τις τύψεις για τις αγωνίες, τον πόνο και τις ταλαιπωρίες που τους προξένησε. «Η μάνα μου, η Ασπασία»⁵ απεικονίζει σπαραχτικά το δράμα μιας γυναίκας που όλη της τη ζωή κοιβάλησε το στίγμα της «ξενομερίτισσας», παρόλο που αρκετές φορές, σε άλλα σημεία της αφήγησης, παρουσιάζεται ευδιάθετη και ευχαριστημένη. «Οι βαθιές επιρροές»⁶ υπογραμμίζουν κάτι που, σποράδην, φαίνεται στο σύνολο της αυτοβιογραφίας:

⁴ Βλ. πρόχειρα έναν απολογισμό της μουσικής παραγωγής του κατά την περίοδο 1943-1947, στον 2ο τόμο του *Αρχάγγελου*, 1986, σσ.85-92. Για την επόμενη διετία (1948-1949), αυτ., σσ. 263-269.

⁵ Οι δρόμοι του Αρχάγγελου, τόμ. 4, Κέδρος, 1988, σσ. 278-284.

⁶ Αυτ., σσ. 238-245.

«Όμως περισσότερο από καθετί άλλο με επηρέασαν ο πατέρας μου, ο αδερφός μου και η Μυρτώ» – στην οποία, άλλωστε, αφιερώνεται και ειδικό κεφάλαιο, όπως και στον Γιάννη:

Ο Γιαννάκης, όπως τον φωνάζω, ήταν ο μικρός μου αδερφός. Ο τρυφερός, ο αθώος, ο πύλαγγος. Άσε που έμοιαζαν με το γέρο μου σαν δυο σταγόνες νερό. Κι οι δυό τους έξυπνοι, με τετράγωνη σκέψη, στο έπακρον ευγενικοί και έως απήδίας καλοί... Έτσι τον παρατηρούσα με το ένα μάτι, τον παρακολουθούσα προσεχτικά, και δίχως ποτέ να του το πω, άρχισα να τον παίρνω στα σοβαρά. Άλλωστε, μονάχα έτσι, με τα κλειδιά και της δικής του κριτικής, μπορούσα ν' ανοίγω ένα ένα τα πεντασφράγιστα ντουλαπάρια των μυστηρίων της ελληνικής αριστεράς. Τουλάχιστον δέκα χρόνια μπροστά από μένα η σκέψη του αδερφού μου, άνοιγε δρόμους, που με μεγάλη δυσκολία θα τους έβρισκα κι εγώ τελικά, κάποτε, δικτυχώς με μεγάλη καθυστέρηση⁷.

Και στο επίμετρο του τελευταίου τόμου έχουμε δείγμα γραφής αυτού του αγαπημένου αδελφού, μια «μαρτυρία» του Γιάννη σχετικά με την κάθοδο του ίδιου (και της οικογένειάς) στα Χανιά, ενόσω ο Μίκης βρισκόταν ακόμα στη Μακρόνησο⁸

Πολλά τα ονόματα, πασίγνωστα ή λιγότερο γνωστά, που αναφέρονται στην πληθωρική αυτή αφήγηση, πολλές οι ιστορίες, τα συμβάνια, οι ερμηνείες και οι σχολιασμοί τους, οι παραβολές, οι ανοικτοί και οι κλειστοί λογαριασμοί. Πλούσια παρακαταθήκη για τους ιστορικούς που θα θελήσουν να ελέγξουν, να συσχετίσουν, να αποτιμήσουν – δεν είναι, πάντως, της αρμοδιότητάς μου. Η αυτοβιογραφία, όμως, ως είδος δεν είναι αμγώς ιστορική γραφή. Έτσι, μπορεί κανείς να απολαύσει τα αυτοβιογραφικά κείμενα για την αφηγηματική τους χάρη, τη λογοτεχνικότητά τους, τον συνδυασμό υποκειμενικών και αντικειμενικών στοιχείων, το ερέθισμα που παρέχουν στον απαιτητικό αναγνώστη να διερευνήσει περισσότερο τα πράγματα προς την τάδε ή τη δείνα κατεύθυνση, κοντολογίς, για το παράθυρο που ανοίγουν στον κόσμο μιας ψυχής. Εν προκειμένω, η ψυχή αυτή μας δρόσισε σε άνυδρα χρόνια, μας έφερε

⁷ Αυτ., σελ. 248.

⁸ Αυτ., σσ. 317-328.

29-07-05

7

στα χείλη τον ανθό της ελληνικής ποίησης συνταιριασμένο με εξαισίες μελωδίες, μας ανέβασε ψηλά τον πήχη του πολιτισμού και της αισθητικής, μας χάρισε δώρα ανεκτίμητα.

*

Γιορτάζουμε φέτος τα 80χρονα των δύο «ψηλών» της αριστεράς μας, του Μανόλη και του Μίκη, τα τετελεσμένα – φευ – του πρώτου, τα θαλερά του δεύτερου. Η εναισθησία αμφοτέρων ακονίστηκε στα πάθη, τα λάθη, τα οράματα και τους αγώνες της αριστεροσύνης: έτσι πάνε αυτά, όλα μαζί. Ας τιμήσουμε, λοιπόν, τα γενέθλια του Μίκη με λίγους στίχους του Μανόλη Αναγνωστάκη, στίχους σαφώς συντροφικούς, όπως το δηλώνει η απέριπτη χρονοθέτησή τους: 9η Θεσμιάδα 1955.

Πώς τόσα πρόσωπα να γίνουν αριθμοί
 Και τόσα γεγονότα απλά βιβλία
 Χωρίς την επινόηση νέας διάταξης στοιχείων
 Χωρίς μια νέα μύηση που θα σαρώσει την αυλαία
 Σκίζοντας βίαια στα δυο το σάπιο μήλο
 Να επιστρέψουν τ' άγια στους σκύλους, τα βρέφη στις μήτρες

Κι όρθια η Πράξη σαν αλεξικέραυνο.

Μανόλης Αναγνωστάκης, *Συνέχεια 2*

Μίκη, χρόνια πολλά !

Dear Sirs: I have the honor to acknowledge the receipt of your letter of the 10th inst. regarding the matter mentioned therein. I am sorry that I cannot give you a more definite answer at this time, but I will endeavor to do so as soon as possible.

On the subject of the proposed change in the organization of the Department, I have had a number of discussions with the various officials concerned. It is my belief that the proposed change is in the best interests of the Department and will result in a more efficient and economical operation. I am sure that you will understand the necessity for such a change in view of the increasing volume of work being handled by the Department.

I am sure that you will understand the necessity for such a change in view of the increasing volume of work being handled by the Department. I am sure that you will understand the necessity for such a change in view of the increasing volume of work being handled by the Department.

I am sure that you will understand the necessity for such a change in view of the increasing volume of work being handled by the Department. I am sure that you will understand the necessity for such a change in view of the increasing volume of work being handled by the Department.

Χανιά 29 Ιουλίου 2005
Ο πατέρας μου ο Μίκης
Από την Μαργαρίτα Θεοδωράκη

Όταν μου ζήτησαν να μιλήσω για τον πατέρα μου σκέφτηκα “Αυτό θα είναι πολύ εύκολο και θα γράψω γρήγορα”. Και όμως, βρέθηκα δύο μέρες πριν το συνέδριο και όλο απέφευγα το χαρτί, γιατί δεν ήξερα από πού να ξεκινήσω.

Και όμως δεν χρειάστηκε παρά να βάλω να ακούσω το Concerto Νο 2 για πιάνο του Rachmaninov για να βρεθώ πάλι 33 χρόνια πίσω στην ερημιά των Ταρτάρων, όπου αγωνιούσα να ανακαλύψω, μικρό κορίτσι, την ψυχή των ανθρώπων μέσα στην απέραντη μοναξιά του μυαλού μου. Όταν πάλευα κι εγώ να υπάρξω, να γίνω και εγώ κάτι ξεχωριστό, όπως έπρεπε να γίνω δίπλα σε ένα τόσο ξεχωριστό πατέρα.

Έτσι καθόμουνά πάνω στις πολεμίστρες του οχρού κι αγνάντευα την απέραντη κίτρινη έρημο με τα διάσπαρτα ανυψώματα και τη σκληρή την πέτρα και όλο παρακολουθούσα την απεραντοσύνη της ερημιάς, του τίποτα, και όλο περιμένα να έρθουν από μακριά μυριάδες τα άλογα που θα έφεραν τους κατακτητές και θα πλημμύριζαν την ψυχή και την καρδιά μου. Και να που άκουγα τα ποδοβολητά, όλο πλησίαζαν οι καλπασμοί των αλόγων και ήταν αυτό το πρώτο μέρος του Concerto για πιάνο που μ’ έφερνε πιο κοντά, πιο κοντά στην αναμπουμπούλα.

Όμως δεν ήρθε ποτέ κανείς και πάντα αγνάντευα την έρημο και αυτός ο φόβος απέναντι στους Ταρτάρους, όλο μεγάλωνε την αγωνία μου και όλο ερέθιζε τη φαντασία μου, ώσπου να εύχομαι κάποτε αυτή η απέραντη ερημιά να πλημμυρίσει από άγριους καβαλάρηδες και το μυαλό μου να κυριαρχηθεί από την βοή και την αρπαγή των χιλιάδων εισβολέων.

Όμως εγώ, μικρό κορίτσι, έφηβη, παρέμενα πάντα μόνη, μπροστά στην απέραντη μοναξιά της κίτρινοκόκκινης ερήμου.

Και θυμάμαι πως όλη εκείνη την περίοδο που μεγάλα δίπλα στους γονείς μου και στον αδελφό μου, στο Παρίσι, η μόνη σχέση με τον γύρω κόσμο ήταν με τον κόσμο του πατέρα μου. Κόσμος πικνός, έντονος, μια στρατιά από καλλιτέχνες εξόριστους και πολιτικούς εξόριστους και φοιτητές εξόριστους. Πολλοί, πολλοί άνθρωποι.....

Αλλά όταν γύρναγα σε μένα, γύρναγα σ' αυτή την απέραντη έρημο των Ταρτάρων και εκεί αφουγκραζόμουν το 2^ο Concerto του Rachmaninov. Ήταν το δεύτερο μέρος, το Adagio, που με άφηνε παντελώς μόνη πάνω στις πολεμίστρες και εγώ να κλαίω από αγαλλίαση ελπίζοντας ότι οι μυριάδες καβαλάρηδες θα έρθουν να με κατακτήσουν, αλλά και από πόνο γιατί η έρημος ήταν πάντα έρημη κίτρινη και κόκκινη, να καίει κάτω από τον ήλιο. Ίσως όμως να ήταν πάντα αυτό που ήθελα : να ακούω τη μουσική και να κλαίω μέσα στην ερημιά μου.

Με όλες αυτές τις καθημερινές αγωνίες μεγάλα κοντά στον αδελφό μου και στους γονείς μου, έτσι, τόσο μόνη χωρίς φίλους της ηλικίας μου, αλλά πάντα στο πλευρό του πατέρα μου να ακούω τα λόγια του, τα λόγια των συντρόφων του, να ρουφάω κάθε λέξη, κάθε σκέψη, πάντα αμιλητη. (Όχι δεν μίλαγα ποτέ, μα ποτέ, όταν μιλούσε ο πατέρας μου. Πάντα άκουγα και πάντα χαιρόμουν να τον ακούω.) Και μετά γύρναγα στο δικό μου κόσμο, στο δωμάτιό μου πλημμυρισμένο από τους ατέλειωτους ήχους της μουσικής (ο πατέρας μου από τα έντεκά μου χρόνια, μόλις φτάσαμε στο Παρίσι, μου είχε διαλέξει τη μουσική που θα μου άνοιγε τις πύλες του Παραδείσου, της ευδαιμονίας, της γνώσης, της αγωνίας, του πάθους, της έξαρσης, του ερωτισμού, του απέραντου λυγμού και ο κόσμος μου ήταν μία πηγή αρμονίας και μελωδίας. Δεν έμπαινε κανείς στο δωμάτιό μου με την εκκωφαντική μουσική. Αλλά, ήξερα πως ο πατέρας μου περνούσε έξω από την πόρτα του δωματίου μου για να ακούσει λίγο, να

αφουγκραστεί, να παρακολουθήσει την κόρη του που μεγάλωνε. Ο πατέρας μου ήταν πάντα εκεί γύρω να παρακολουθεί την κόρη του να μεταμορφώνεται με τη μουσική και τα βιβλία.

Και όταν ο συνθέτης στο 3^ο μέρος, από το Scherzando και το Presto περνούσε στο Moderato, με έπιαναν οι λυγμοί. Γιατί εγώ παρέμενα πάντα μόνη, ψηλά στις πολεμίστρες και αυτή η έρημος, η έρημος των Ταρτάρων ήταν πάντα έρημη και μόνη, και μαζί της μόνη ήταν κι η ψυχή μου.

Και κάποια πάλι μέρα -θα ήμουν 11 χρονών- μας είπε, εμένα και του αδελφού μου, πως όταν ήταν μικρός φοιτητής στο Παρίσι, στη δεκαετία του '50, πριν γεννηθώ εγώ, του άρεσε να πηγαίνει κάθε μέρα σινεμά. Και να λοιπόν και εμείς τα παιδιά -ήταν Φλεβάρης του 1971- μόλις είχα γίνει 12 χρονών, ανεβήκαμε την RUE DE LA GAITE και απέναντι από το Θέατρο του Bobino λίγο πιο πάνω, αριστερά, μπήκαμε στο σινεμά να δούμε Ταρζάν (με τον Weismuller). Και κάθε μέρα πηγαίναμε με τα πόδια στο σινεμά (εξ' άλλου ήταν κοντά στο σπίτι μας) να δούμε Ταρζάν και είδαμε όλες τις ταινίες του Ταρζάν και από τότε εγώ μπαινόβγαίνα σε όλα τα σινεμά της γης. Όλη μου τη ζωή στο σινεμά, σχεδόν καθημερινά, έως ότου έγιναν οι γιοι μου άντρες πια και δεν ήθελαν ν' ακολουθούν την μάνα τους.

Αλλά γιατί τα γράφω όλα αυτά όταν μου ζητάνε να μιλήσω για τον πατέρα μου; Μα για τον πατέρα μου σας διηγούμαι, γιατί εγώ μικρό κορίτσι μάθαινα από αυτόν τον αεικίνητο άνδρα, τον μαχητή, να σκέφτομαι, να επιλέγω, να αποφασίζω αλλά και να περικλείω σιγά-σιγά τον εαυτό μου μέσα στη μοναξιά.

Γιατί όσο παθιασμένος και επαναστάτης ήταν έξω στο φως, μικροστά στο πλήθος, τόσο μοναχικός και σιωπηλός ήταν όταν βρισκόταν σπίτι μας, στο γραφείο του να εργάζεται, με τις παρτιτούρες του, τα γραπτά του, τα βιβλία του και αυτή η μοναξιά ποτίστηκε βαθιά μέσα στην

ψυχή του αδελφού μου και μέσα στη δική μου. Γι αυτό όταν στρέφομαι προς την έρημο, πάντα ερημιά αντικρίζω. Δεν ήρθε ποτέ κανένας καρβαλάρης να κατακτήσει τη ψυχή μου.

Γιατί έτσι ήταν και θα είναι πάντα ο πατέρας μου. Πάνω στις πολεμίστρες να αγναντεύει την ερημιά των Ταρτάρων. Και αυτός ψηλά, ψηλός και αγέρωχος, έχει συνηθίσει πια μπροστά στο άγονο απέραντο πέτρωμα να μελαγχολεί, αλλά και να ακούει μαζί με τα παιδιά του αυτή την εξάισια μουσική του Rachmaninov, όταν το πιάνο τραγουδάει με το κλαρινέτο και αγκαλιάζονται με τα βιολιά και τα κοντραμπάσα και μας πάνε τόσο μα τόσο μακριά από όλους τους ανθρώπους, εκεί που οι ψυχές μας δεν αγγίζουν ποτέ και για πάντα καμία καρδιά, δεν πλησιάζουν καμία ύπαρξη και μόνοι μας ξέρουμε πόσο οδυνηρό είναι να γνωρίζεις πως άδικα κοιτάς, άδικα περιμένεις, κανείς δεν θα σε κατακτήσει και μόνος σου θα συνδιαλέγεσαι με τη σκέψη σου έως ότου σβήσεις για πάντα, ενώ όλοι οι άλλοι πέρα από το οχυρό, πέρα από το κάστρο, θα νομίζουν ότι δεν ανέβηκες ποτέ μόνος εκεί, αλλά πως βρίσκεσαι πάντα ανάμεσά τους.

Μπαμπά, ξέρω πόσο μόνος είσαι και πόσο διαφορετικός από όλους μας, γιατί μόνο εσύ απ' όσους γνώρισα και θα γνωρίσω, έχεις αυτή τη θεϊκή δύναμη να τα γνωρίζεις όλα, να τα δημιουργείς όλα και να τα αποκαλύπτεις όλα στους ανθρώπους.

Σ' ευχαριστώ μπαμπά.

Ακόμα θα σου αποκαλύψω ένα μου μυστικό, τώρα που έγινες ογδόντα χρονών.

Ήταν τότε που εσύ και η μαμά με πηγαίνατε βόλτα με το καρτσάκι στο πάρκο του Luxembourg. Και σας κοιτάζα από κάτω και από πάνω σας πέραναν τα θεόρατα χρυσοκόκκινα φύλλα των αγριοκαστανιών και εγώ σας παρακολουθούσα όλο λαχτάρα.

Ήσασταν ο κόσμος μου, και ξέρεις μπαμπά, αυτή την εικόνα κουβαλώ όλη μου τη ζωή: την εικόνα του πάρκου του Luxembourg και μάλιστα σε ένα συγκεκριμένο σημείο, δεξιά από το

κτίριο του SENAT (της Γερουσίας). Εκεί, πάντα εκεί γυρνάω. Εκεί τριγυρίζω όταν βρίσκομαι σε ευδαιμονία, σε χαρά, σε λύτρωση!

Ώσως να ήταν λοιπόν εκεί που άφησα τα πιο λατρευτά μου πρόσωπα: τον νέο μου πατέρα και τη νέα μου μητέρα, να με κοιτάνε μέσα στην κούνια μου και να μου χαμογελούν και να μου γελούν. Και εγώ πάντα να έχω το μυαλό μου εκεί, εκεί που λέω ότι είναι ο χαμένος μου Παράδεισος.

Μπαμπά σ' ευχαριστώ που με αγάπησες και μ' αγαπάς τόσο πολύ.

Σ' ευχαριστώ που αγάπησες και αγαπάς τον αδελφό μου.

...και η ελπίδα ότι η Ευρώπη θα είναι η λύση για την κρίση μας. Η Ευρώπη είναι η μόνη δύναμη που μπορεί να μας βοηθήσει να αντιμετωπίσουμε τις προκλήσεις του 21ου αιώνα. Η Ευρώπη είναι η μόνη δύναμη που μπορεί να μας δώσει την ασφάλεια που χρειαζόμαστε. Η Ευρώπη είναι η μόνη δύναμη που μπορεί να μας δώσει την ευκαιρία να αναπτύξουμε την οικονομία μας. Η Ευρώπη είναι η μόνη δύναμη που μπορεί να μας δώσει την ευκαιρία να αναπτύξουμε την κοινωνία μας. Η Ευρώπη είναι η μόνη δύναμη που μπορεί να μας δώσει την ευκαιρία να αναπτύξουμε την πολιτική μας. Η Ευρώπη είναι η μόνη δύναμη που μπορεί να μας δώσει την ευκαιρία να αναπτύξουμε την κουλτούρα μας. Η Ευρώπη είναι η μόνη δύναμη που μπορεί να μας δώσει την ευκαιρία να αναπτύξουμε την αλληλεγγύη μας. Η Ευρώπη είναι η μόνη δύναμη που μπορεί να μας δώσει την ευκαιρία να αναπτύξουμε την ειρήνη μας. Η Ευρώπη είναι η μόνη δύναμη που μπορεί να μας δώσει την ευκαιρία να αναπτύξουμε την δικαιοσύνη μας. Η Ευρώπη είναι η μόνη δύναμη που μπορεί να μας δώσει την ευκαιρία να αναπτύξουμε την αλληλεγγύη μας. Η Ευρώπη είναι η μόνη δύναμη που μπορεί να μας δώσει την ευκαιρία να αναπτύξουμε την ειρήνη μας. Η Ευρώπη είναι η μόνη δύναμη που μπορεί να μας δώσει την ευκαιρία να αναπτύξουμε την δικαιοσύνη μας.

Μαζί, είναι όλα αυτά που είναι και είναι απαραίτητα από όλους μας, γιατί μόνο από αυτό είναι δυνατό να διασφαλιστεί η ευρωπαϊκή αλληλεγγύη και η ειρήνη, όπως αυτή τη θετική δύναμη να τη γιορτάζουμε, να τη διακηρύξουμε, να τη συμβολίσουμε από όλους ανθρώπους.

Το ευρωπαϊκό πνεύμα

Ακόμα κι αν αποκαλέσει ένα μια μυστική, είναι και είναι ορόσημο χρονών.
 Πριν από τον καιρό και η μυστική με κερδοσκοπία βόλε με το κερδοσκοπία, στο κέρση του Luxembourg. Και ως κέρση από κέρση και από κέρση ως κέρση με κέρση χρονόκοπια βόλε των κερδοσκοπικών και από ως κερδοσκοπία της κέρση. Πενήντα η κέρση μας, οι κέρση κέρση, από την κέρση κέρση της και τη και της κέρση και κέρση του κέρση του Luxembourg και μάλιστα σε ένα κερδοσκοπία κέρση βόλε και το

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ – ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΓΓΛΙΚΩΝ-ΓΑΛΛΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ / ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΣΤΑ ΑΓΓΛΙΚΑ: Ρούλα Οικονομάκη, Δρ. Αγγλικής Φιλολογίας

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ:

Ελπινίκη Νικολουδάκη-Σουρή, Φιλόλογος, Επίκουρος Καθηγήτρια
Πανεπιστημίου Κρήτης
Βαρβάρα Περράκη, Φιλόλογος
Αγγελική Καραθανάση-Μανουσάκη, Φιλόλογος

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΑΓΓΛΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ:

Ρούλα Οικονομάκη
Τούλα Θυμάκη, Πτυχ. Τεχνολογιών Πληροφόρησης & Επικοινωνίας

Παρατήρηση: έχουν επιμεληθεί από τους φιλόλογους μόνο τα βιογραφικά σημειώματα και οι περιλήψεις των εισηγήσεων. Οι εισηγήσεις ανατυπώθηκαν στη μορφή που τις έστειλαν οι εισηγητές, χωρίς φιλολογική επιμέλεια.

TRANSLATION - EDITORSHIP

TRANSLATION OF ENGLISH-FRENCH TEXTS INTO GREEK / GREEK TEXTS INTO ENGLISH:
Roula Ikonomakis, PhD English Literature

GREEK EDITORSHIP

Elpiniki Nikoloudaki-Souri, Philologist, Assistant Professor at the University of Crete
Barbara Perraki, Philologist
Aggeliki Karathanasi-Manousaki, Philologist

ENGLISH EDITORSHIP

Roula Ikonomakis
Toula Thymakis, BA Information & Communication Technologies

Remark: only the biographical notes and abstracts were edited. The lectures were reprinted without editing, in the form provided by the Lecturers.

Η
ΚΡΗΤΗ
ΤΜΑ
ΤΟΝ ΜΙΚΗ
ΘΕΟΔΩΡΑΚΗ